

8. Новикова Е.Г. В.В. Набоков и Ф.М. Достоевский: курс «личного отчаяния» // Достоевский и XX век: В 2 т. / Под ред. Т.А.Касаткиной. – Т.1 – М.: ИМЛИ РАН, 2007. – С. 347-357.

9. Розанов В. На лекции о Достоевском. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/rozanov/dost3.html>

10. Швагрукова Е.В. В.В.Набоков и Ф.М.Достоевский: история противостояния и ее рецепция в набоковедении // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2012. – №1. – С. 144-148.

11. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2005. – 608с.

12. Эткинд А. Хлыст (Секты. Литература и революция). – М.: Новое литературное обозрение, 1998. – 688 с.

УДК: 82-1 (477)

С.О. ЄВТУШЕНКО
(Київ)

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ЛІРИКА Б. ГРІНЧЕНКА В КОНТЕКСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація

У статті розглянуто громадсько-політичну лірику Б. Грінченка із урахуванням контекстуальних зв'язків зі слов'янською поезією кінця ХІХ – початку ХХ ст. З'ясовано превалювання громадської тематики в поетичній творчості митця, а також підкреслена спроба автора оновити та поглибити тематичні обрії громадянської лірики. Особливий акцент зроблено на наявності типологічних паралелей Грінченківських ліричних творів із поезіями провідних слов'янських митців, зокрема чеських та польських.

Ключові слова: громадсько-політична лірика, контекст, чеська поезія.

Анотация

В статье исследуется общественно-политическая лирика Б. Гринченко с учетом контекстуальных связей со славянской поэзией конца ХІХ – начала ХХ в. Выяснено превалирование общественной тематики в поэтическом творчестве писателя, а также подчеркнута попытка автора обновить и углубить тематические горизонты гражданской лирики. Особый акцент сделан на наличии типоло-

гических параллелей лирических призывов Б. Гринченко с поэзиями ведущих славянских авторов, в частности чешских и польских.

Ключевые слова: общественно-политическая лирика, контекст, чешская поэзия.

Summary

The article deals with the social and political lyrics B. Grinchenko taking into account contextual links from Slavonic poetry of the late XIX – early XX century. It is shown the prevalence of social themes in the poetic works of the artist, as well as highlighted by an attempt to update and deepen the thematic horizons of civic poetry. Particular emphasis is placed on the presence of typological parallels lyrical works B. Grinchenko's with the works of leading Slavic artists, in particular, Czech and Polish.

Keywords: social and political lyrics, context, Czech poetry.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у слов'янських літературах активно функціонувала громадсько-політична лірика. У польській літературі її репрезентувала М. Конопніцька, в чеській – Ян Неруда, Й. В. Сладек, Я. Врхліцький, Петр Безруч, С. Чех, в українській – М. Старицький, І. Франко, П. Грабовський, Б. Грінченко та ін. Громадсько-політична лірика в українській поезії була зорієнтована на «захист і відстоювання національних прав українського народу, гасел рівності, свободи, заклики до руйнування прогнилих засад антигуманного суспільства» [10, 50]. М. Ткачук справедливо вважає, що ця поезія виконувала свою «благодатну функцію – несла «горожанську службу», висловлювала «найвищі змагання, сумніви, болі, розчарування і надії цілого віку», надихала і супроводжувала ціле покоління, формуючи новий світогляд і нові ідеали» [10, 50]. Специфічність поставлених завдань позначилася на художньо-стильових особливостях лірики. «Публіцистичний струмінь», «енергійна дикція», алегоричні образи, образи-символи становили поетикальну основу даного поетичного різновиду. Подібні тенденції характерні не тільки для української поезії, вони є прикметною ознакою громадсько-політичної лірики загалом. Для М. Конопніцької, з її яскраво вираженим суспільно значущим струменем, громадянський пафос, патетична піднесеність і дошкульна іронія, злива питань, адресованих оточенню, чита-

чам, самій собі, емоційність є важливими компонентами художньої системи.

Мета статті – дослідити місце та значення громадсько-політичної лірики Б. Грінченка у взаємодії з ліричними творами слов'янських поетів межі століть.

Громадянська поезія Б. Грінченка органічно вписувалася в річище української поезії кінця XIX – початку XX ст., виводячи її «за рамки селянського світосприйняття і розширюючи її тематичний і стильовий спектр» [10, 50]. Письменник, відтворюючи у своїх поезіях духовні інтереси сучасного йому інтелігента і розкриваючи особливості його інтелектуальної праці, «збагачував проблематику української лірики, розвивав поезію думки, розширював межі психологічного аналізу» [4, 38]. У гранично-сповідальному вірші «До народу» (1884) митець окреслив болісний шлях – від обоження до розчарування «меншими братами»/народом – який незрідка доводилося проходити народолобним інтелігентам. Ідеал народу, який у мріях вималював собі ліричний герой поезії, мав інші звичаї і вдачу: «Замість ідеалу я вздрів на селі / Зубожений люд занімилій. / Темнота й незгода у нашій землі, / Здавалося, скрізь панували й жили / І люд той безщасний гнітили». «Народ коханий» відмовився іти вкупі з народолобцем, а на працю його дивився з презирством, «мов бачив нещирі заміри». Розчарувавшись у «рожевих мріях», ліричний герой знайшов у собі сили подивитися на народ іншими очима і, врешті-решт, зрозуміти, що «здавна хто світло в руках своїх мав – / Не йшов він до тебе світити, / І той тільки в хату до тебе вступав, / Що заздро на працю твою зазіхав / І вмів тебе тільки гнітити». Усвідомлення реалій буття народу, позбавило героя вагань і страху, натомість він «силу нову почув у руках, / Щоб зло і темноту бороти» [5, 60].

М. Ткачук зазначив, що поезію Б. Грінченка «як цілісну систему з усім її комплексом мотивів виразно проймає ідея волелюбства, борні з тиранією. З великою експресією поет вигукує: «Нам борців, нам діла треба!», вкладаючи у поняття «діло» боротьбу за щастя народу – господаря, творця історії й майбутнього» [10, 52]. Мотив боротьби за волю є одним з провідних і у творчому доробку багатьох чеських митців порубіжжя століть. Так, у поезії «Підтатранські соколята» А. Гейдук звертається до «братів» із закликом добиватися волі: «Підтатранські соколята, / хто ж бо

вас розбудить? / Перестаньте повторяти: / «Хай буде, як буде». // Не хийтесь вправо, вліво – / острах ваш розтане, / і серденько молодеє / мужнім стане. // Кров'ю й силою наллється, / птахом замиряє / і пригорне всіх до себе. / хто в ярмі страждає. // А як волі не доб'ється, / браття рідні, милі, / вас, знедолених, чекає / вічний сон в могилі» [1, 117].

Закономірним видається розробка образів борців, «народів вірних синів» («Останній борець», «Домовина», «Наша доля», «Своїм братам», «Народним друзям», «Марусі Вітрової», «Людина я... І мушу червоніти», «Приходить час...», «На Голгофі»). Марусю Вітрову, Джордано Бруно, Спартака, Пеліко, Жанну д'Арк, Матильду Аграманте, Тараса Шевченка об'єднує, на думку Б. Грінченка, боротьба «за правду» і саме з ними єднає свою душу поет, називаючи себе їхнім «рідним братом». Типологічно споріднені образи «борців за щастя народу» знаходимо у П. Грабовського, М. Конопніцької, Я. Врхліцького та ін. У поезіях українського автора («На братній могилі», «До великоруського поета Рамшева», вірші, присвячені пам'яті Надії Сигиди) постає образ борця-сподвижника народної справи, героїчної натури, яка спроможна на мужні вчинки і подвиг. Герой П. Грабовського «не фольклорний богатир, винятково фізично здоровий, що переборює будь-які перешкоди на своєму шляху. [...] Його супроводжують великі випробування, самозречення, смерть друзів по боротьбі, коханої, сибірська каторга, душевні болі й рани. Здається, що його переслідують тільки нещастя [...]. Що ж веде в житті цього героя? «Діло святе» – віра в майбутнє України й народу, «будуче славетне, будуче прекрасне» («Щоб настав час жданий людського єднання»)» [10, 32]. Для творчості слов'янських поетів загалом було характерним звертання до подібних історичних постатей. Польська поетеса М. Конопніцька в поезії «Ян Гус» (цикл «Фрески») вимальовує образ борця, який помирає заради свободи свого народу і своєї батьківщини. У «Баладі про смерть Яна Козіни» Я. Врхліцький не лише описує героїчну смерть чеського патріота, а висловлює віру в неминуче відновлення справедливості: «Терпітиме недовго люд, / це не мине панам: / їх поведуть на грізний суд, – / і в тому втіха нам» [1, 173].

Образ борця поєднується з мотивом уславлення незламності духу, який розглядається дослідниками як один із визначальних мотивів у творчості Б. Грінченка. І. Пільгук називав художню систему митця «поети-

кою прометеїзму». Показовою є поезія «Я – раб» (1899), у якій автор змальовував образ раба-повстанця, якому «дається рабське убрання, / Щоб швидше рабство розвалить, / Одняти в ката панування». Б. Грінченко надав образу раба нових семантичних відтінків: він з тих рабів, «що в їх / Повік нема ладу з панами», «що єсть у їх / Жадання пута розбивати / І ті будівлі руйнувать, / Що в їх стирчать залізні ґрати» [5, 136]. Образ «могутнього раба посталого» знаходимо у Й. В. Сладека в поезії / інтерпретації античного сюжету «Циклоп»: «Ні! Радість лиш одна освітлює титана: / настане день, коли побліднуть наче сніг / всі небожителі від вибуху вулкана! – // І в сьйві вийде він навпроти тронів їх / з чолом, що глибоко страждання поорали, / із молотом в руках, – могутній раб повсталий» [1, 158]. Чеський поет С. Чех реалізує мотив незламності духу в поезії «Не мало нас»: «Малі ми, кволі, – це слова невітніші. / Самий лиш відчай – батько цих думок. / Такі ж були Еллада й Рим колишні, / аж поки тім'ям досягли зірок. // Ціпами бились у гуситські роки, / та гнів народний розкотивсь, як грім, / і всіх подужав вождь наш одноокий, / і перед Табором схилився Рим. // В серцях плекайте мужність і наснагу, / хай сила ваша все зроста й зроста. / Слабий лиш той, хто загубив відвагу, / малий – кого веде мала мета» [1, 130].

Окрему групу становлять поезії сатиричного спрямування («Землякам, що збираються раз на рік на Шевченкові роковини співати гімн «Ще не вмерла Україна», «Українець», «Мій досвід», «Переляканий», «Російська гармонія», «Російським лібералам», «Людський вік»). Вони продовжують традицію, започатковану Т. Шевченком та поетами пошевченківського періоду (С. Руданський «Полюби мене», А. Свидницький «Паняночка», «Паничі», В. Масляк «Намолилась», «Реальна», «Свята», «Злуда», «Новий закон», «Мудрий цар» та ін.). Вдале поєднання традиційних та новаторських рис, влучність і дотепність спостережень, гостросатирична та публіцистична насиченість вигідно вирізняють поезії цієї групи з-поміж інших.

«Російським лібералам», «Людський вік» та «Гармонія» («Російська гармонія») належать до сатиричних поезій антисамодержавного спрямування. У посланні «Російським лібералам» (1897) Б. Грінченко змоделював яскраво-сатиричний образ вірнопідданих прислужників російського царату. «Вбогодухії сини / Рабської країни» попри постійне ляскання ба-

тога не втомлюються гнути покiрно спини та бити поклони без лiку, бо вiд бога мають ласку: вiн їм «шкуру дав товсту, / І батiг даремне ляска». Рефрен «тричі ляскає батiг» загострив сатиричний струмiнь даного послання [5, 133]. У поезiї «Людський вiк» (1905) Б. Грiнченко викрив злочиннi справи «земного царя», котрий переробляючи порядки, запровадженi «царем небесним», постiйно втинає людський вiк «І вiйною, і тюрмою, / І знущаннями без лiку» [5, 144]. «Гармонiя» («Росiйська гармонiя», 1893) затаврувала ганебне об'єднання «попа»/церкви та «полiцiян-та»/полiцейської держави. У результатi їх порядкування задурений народ «не розбира, де хрест, де пуга – / І хрест цiлує, і канчук» [5, 132]. Використання звукових образiв – «святiї спiви», «рука ляска, б'є когось», «на сподi стогiн», «в одну гармонiю злилось» – додало особливiй гостроти в сатиричну картину володарювання синкiв «Iвана Лютого».

У деяких поезiях «вiдбилася тривога автора, що велика справа визволення випадає на долю непередготовленого, кволого поколiння, не одностайного у здiйсненнi високої мети» [8, 212]. Провiдну думку поезiй «Землякам», «Патрiот», «Українець», «Мiй досвiд», «Переляканий» iлюструє висловлювання Б. Грiнченка: «Се смiття, се ганьба наша, наш сором перед усiм свiтом мати таких гидких і пiдлих панiв, як нашi». Поезiя «Землякам» (1898) найповнiше сконденсувала в собi пафос поетичних і публiцистичних творiв письменника: це «гнiвна анафема» на адресу тих, чия любов до України вимiрювалася фальшивiстю та лицемiрством. Поет дав убивчi характеристики «українським патрiотам» («ледачi», зрадники, «раби», «покiрнi слуги / Ледарства гидкого», «Трупи / Без життя і сили»), розвiнчавши таким чином їх зрадницьку, рабську сутнiсть. Вiн виносить присуд цим мерцям: «Ваше мiсце – кладовище, / Ями та могили», – закликаючи живих вiдсахнутися вiд них, взятися до дiяльної роботи, – iнакше, за таких проводирiв, Україна й справдi може загинути («Як живi покинуть мертвих, / Прийде та година, / Що дiлами, не словами / Оживе Вкраїна»).

Вiд iменi українського «патрiота» написана поезiя «Патрiот» (1892) (перегукується з оповiданням «З заздросчiв»). Двадцять рокiв герой мав прихильнiсть до Вкраїни і вважав себе її щирим патрiотом. Перейнявшись проблемами української лiтератури, вирiшив їй пособити, бо скрутий час настав: цензори їй бiднiй дихнути не дають, а Старицькi і Леви-

цькі мову псуують. «Зліпив» книжечку, яка складалася з перекладів Крилова, Гоголя і власної творчості («Про Хому та хвили-миги / Та про козаків»). Віддав її у книгарню, але вона не пішла, ще й до того «письмак якийсь в газеті [...] написав про неї: книжка / Просто з смітника». Ось так земляки віддячили за ласку патріоту. «Хай же зслизнете усі ви / Й ваші всі книжки!» [5, 129]. У поезії «Українець» (1892) Б. Грінченко створив гостросатиричний образ псевдопатріота, який «хвалить сало й галушки», «вишиванії дома / Бере він на ніч сорочки», кричить про свою любов до народу і в «каліках-віршах» проливає за народ «дрібних з ложку сліз». Оскільки темне мужицтво його віршів не оцінило, горе-патріот покинув цю справу і знайшов собі «місце тепле» і тепер пише накази, «щоб в шори брали мужиків». Проте звичка повторювати про свою любов до України залишилася незмінною: він хвалить галушки, читає «Кобзаря», «І на підпитку починає / Слова вкраїнської вживать...» [5, 131]. У сатиричній поезії «Боязким» (1899) поет «ганьбить міщанський дух покори, прагнення заховатися від бур життя в затишку теплої хати» (Л. Голомб). Він змалював образ боягуза, якому «страшно борються вставати / Проти насильства гидкого», шкода їм «теплої хати», «життя затишного», розлучатися з матір'ю, сином, з коханням; вони живуть лише сподіваннями: «Прийде й без того свобода?». Ліричний герой переконаний, що свобода сама по собі не прийде: «Ні, хто розбити кайдани / Вміє своєю рукою, – / Той тільки вільним і стане: / Воля живе боротьбою!». За інших умов: «Хто ж сього серцем не чує, / В кого нема на це сили, – / Той у неволі звікує, / Буде рабом до могили!» [5, 137].

Гостросатиричні поезії, спрямовані проти псевдопартіотів і зрадників рідної країни, знаходимо у творчості чеських поетів. Й. В. Сладек у поезії «Той проти нас, хто не працює з нами...» критикує земляків, які служать «чужим богам»: «Той проти нас, хто не працює з нами, / хто хоч колись служив чужим богам, / хто збагатив чужі, не наші храми, – / той вже не наш, чужий по крові нам. // Лиш цілу визнаємо ми людину, / міцну. Уперту в горі та в боях, / що в серці має тільки батьківщину, / гордує працею в чужих полях. // Ми потребуємо людей, щоб вміли / в смертельний час не втрачувать лиця, / щоб пронесли ненависть до могили / і щоб любити вміли до кінця» [1, 156]. П. Безруч у поезіях «Praga caput regni», «День Палацького» спрямовує вістря своєї сатири проти показного патріотизму,

зворотною стороною якого була повна байдужість до національної долі чеського народу. В образі Бернарда Жара з однойменної поезії митець затаврував ганебну зраду рідному народу. Герой не лише відмовляється від свого народу, від свого імені (заміняючи народне його звучання Жор на «панське» Жар), від рідної мови, мови своєї матері, але і від самої матері.

Ліричний герой Б. Грінченка – «людина діла, сувора, цілеспрямована, зосереджена на виконанні обов'язку» (А. Погрібний), яка свідомо обирає працю для народу і в цьому знаходить щастя («Не гордуй ти життям молодим», «До праці», «Наша доля», «У лісі», «Друзям», «Борцєві»). М. Комар, сучасник поета, зазначив цю особливість ліричної творчості в рецензії на «Пісні Василя Чайченка»: «Тільки праця на користь громади і боротьба за добро громадське можуть справдити надію на кращу народну долю. Тож то поет і закликає земляків до праці і борні. Нічого бідкатись та марні сльози лити – сльозами ділу не допоможеш» [6, 14]. Праця, копітка щоденна робота, на користь громади є формою національної боротьби, а також виявом патріотичних почуттів, національної самосвідомості суб'єкта вислову. За спостереженнями О. Камінчук, поняття праця в поетикальній системі Б. Грінченка «найчастіше набуває семантичного акценту просвітницької діяльності, спрямованої на духовне відродження суспільства» [6, 47]. Дослідниця зазначає, що широкий структурно-семантичний спектр інтерпретації світоглядної категорії праці зумовлений просвітницьким типом мислення. «Поезія Грінченка продемонструвала розгортання і семантичне збагачення цієї художньо-світоглядної категорії, означеної в творчості М. Старицького і П. Куліша. Багатоаспектне розкриття поняття праці як культуротворчого феномену в поезії Грінченка має глибоке онтологічне підґрунтя і значно розширює межі його просвітницького бачення» [7, 47].

На думку Л. Голомб, життєве кредо ліричного героя-трудівника / alter ego автора чітко окреслене в поезії «Хлібороб» (1884), сюжетна канва якої відтворює реалії побутування селянина-трудівника. У пластично, предметно виписаному малюнку міцної української родини, що зберігає шану до батьків, простежується зв'язок із символікою українського поетичного мислення (образи ниви, хліборобської праці, щедрого ужинку) та традиціями лірики Т. Шевченка, С. Руданського, Ю. Федьковича,

М. Старицького, П. Грабовського. Посилення символічного звучання твору (образ праці «як символу самого життя, гідно пройденого шляху, виконаної до кінця «повинності» (Л. Голомб)) розширює художньо-виражальні можливості української поезії: «Що робив, те робив я до краю, / І всю силу, що мав я і маю, / На роботу невпинную клав» [5, 31]. За спостереженнями сучасних дослідників (О. Камінчук), символіка хліборобської праці (нива, зерно, сіячі тощо) «представлена не стільки в традиційному для так званої народницької поезії варіанті біблійних асоціацій, скільки розширенням денотативної семантики образів як атрибутів праці селянина. Шляхом дешифрування біблійної символіки, наближення образу до його конкретного безпосереднього значення у поезіях «По весні», «Хлібороб», «Весняні сонети» відбувається оновлення про-світницького дискурсу» [7, 47].

Тема народу була в центрі уваги багатьох слов'янських поетів (І. Вазов, П. Яворов, Я. Врхліцький, Л. Запотоцький, Й. Б. Педка, П. Безруч, Ян Каспрович, М. Конопніцька). М. Конопніцька створила галерею реалістичних образів з народу: 1) вигнаний багатієм із хати «вільний наймит», що іде світ за очі, несучи в душі страшну розпуку, бо він «вільний» тільки вмерти («Вільний наймит»); 2) малий хлопчина Ясь, що помирає з голоду й холоду, так і не дочекавшись весняного сонця («Ясь не діждався»); 3) хвора дитина з підвалу, яка мріє про світле степове повітря й зелень трав як про найбільше щастя («У підвалі»); 4) сирітка перед судом за дрібну крадіжку («Перед судом»); 5) батрак, який не може одружитися з коханою дівчиною («Як мені тебе узяти»); 6) голодні селянські діти, що на морозі босі колядують під вікнами панського дому («З вертепом»)» [3, 147].

В українській поезії останньої третини ХІХ ст. тема народу займала домінантні позиції у творчості багатьох митців (М. Кононенко, В. Масляк, Дніпрова Чайка, І. Манжура, І. Франко та ін.). На думку М. Ткачука, «розглядаючи народ як деміурга, рушійну силу історії і поставивши його долю та історичну творчість у центр своєї уваги, українські майстри поетичного слова надзвичайно демократизували лірику» [10, 46]. Попри різні підходи митців до зображення народу, їх об'єднує глибоке співчуття до скривдженої пригнобленої людини. Один із центральних у ліриці Б. Грінченка є «монументальний образ народу», навколо

якого «обертається ідейно-художня концепція поета». Митець не тільки бачить «убогії ниви, убогії села, убогий, обшарпаний люд», а й натхненні, хоча й важкі картини праці хлібороба. У його поезіях функціонує традиційний для української поезії образ хлібороба з властивими йому атрибутами: він утілює трудолюбство, силу й розум народу. Суворий і незворушний, він «гострий свій леміш, чресало», і ніщо не може похитнути його у вірі про вагомість життя. Традиційна семантика образу хлібороба у творчій рецепції Б. Грінченка поглиблюється шляхом інтерпретаційного розширення образу: хлібороб набуває ознак народу-сіяча. Типологічно споріднений образ народу/хлібороба знаходимо у Петра Безруча: «Йде він осмаглий в себе на полі, / платить за жито з довгих цих смуг, / скиби важучі верне поволі, / твердо рукою тисне на плуг. // Піт по щоках йому щедро стікає, / коси зажнівні лоскочуть слух, / йде за конем він, вільно ступає, / твердо рукою тисне на плуг» («Плуг») [2, 92]. Ознаки монументальності в зображенні народу простежується у багатьох чеських поетів, зокрема у творах А. Гейдука: «Зачекайте-но, панове, / розпростається бідак: / не самі лише флюяри – / вміє все робить словак. // Не лише цимбали й скрипки, / може й списа, і меча, / а коли не буде криці, / вдарить довбнею з плеча» («Вміє все робить словак...») [1, 118].

Письменники межі століть (І. Франко, М. Старицький, П. Грабовський, Б. Грінченко та ін.) відмовляються від традиційного для пошевчнківської епохи змалювання ідеального образу народу в німбі святості та з печаттю страждання на чолі, проливаючи над його долею гіркі сльози. Вони поетизують і підносять моральну сутність українського народу, але одночасно вказують на негативні риси, які сформувалися внаслідок несприятливого впливу неволі, що відбилася на ментальності народу: рабську терпеливість і пасивність, неспроможність самому бути господарем у своїй країні. Подібні думки артикулюються в поезії Б. Грінченка «До народу» (1884): «Забув навіть власне своє ти ім'я, / Забув, що існує з народів сім'я, / Що рівний ти в їй із братами», «пригнічений вниз до землі», «недавній ще раб в своїй хаті», «наймит часами на власній ріллі» [5, 60]. Суголосні думки висловлювали І. Франко (пролог «Мойсея») та М. Старицький («До України», «Учта», «За лихими владарями»). В поезії «До України» (1881) М. Старицького читаємо: «Народе мій, убожеством при-

битий, / Знеможений і темністю сповитий, / Що вже забув і поважать себе, / Потративши свої колишні сили» [9, 69].

В європейській літературі зразки «персонажної» лірики зустрічаємо у творчості французького поета Ж. Б. Клемана. Значна частина його «пісень» побудована на окремому типовому образі трударів з народу («Коваль», «Катерина», «Годувальниця П'єро») або на сатиричних образах селянських багатіїв, рантьє і буржуа («Фермер Жан», «Наш пан»). У збірці Ж. Б. Клемана «Сто нових пісень» (1899) проходить низка чоловічих образів – робітників, надірваних важкою працею, та безробітних, змучених думкою про голодну родину («Хліба не вистачає», «Безробіття», «Біля дверей бідняків», «Прийшла зима», «Кульгавий старий», «Самовбивця»), жіночих образів (колись рум'яних, квітучих дівчат, а нині зморених роботою за дріб'язкову плату («Стара у косинці», «Бідняжка», «Втомилася жити», «Неділя робітниці», «Доволі з нас дітей»), образи безпритульних дітей, завжди голодних, які шукають собі їжу в помийних ямах («Дитина-жебрак», «Святвечір», «Що ти тут робиш, малий?»). У чеській поезії «персонажна» лірика представлена доволі широко. Її героями, зазвичай, виступають шахтарі, робітники, селяни та ін. Написані від першої особи, ці поезії дозволяли авторові створити узагальнений портрет представника того чи іншого соціального прошарку. У поезії «Гірник» Петра Безруча узагальненість образу гірника підкреслюється розмаїтими художніми засобами: деталями портрету («на чоло мені впало / волосся, закошлане, заліплене потом, / оцтом і жовчю заліті очі, / жили на тім'ї моїм нап'ялися, / ллється з-під нігтів червона кров»), акцентом на відчутті безкінечності каторжної праці («Згаса каганець, [...] копаю, в землю я копаю»), повторенням слів «я копаю», перерахуванням чисельних назв шахт («в Домброві копаю, в Орлові копаю, / під Лазами і на Порембі копаю»), розповіддю про становище родини («Жінка моя вдома мерзне, зітхає, / голодних дітей на колінах тримає, / копаю, в землі я копаю») [2, 131].

«Персонажна» лірика / вірш-портрет (рідше автопортрет) в українській літературі почала функціонувати в пошевченківську добу («Ратай», «Сирота», «Каліка» О. Кониського; «Захожий косар», «Нетяга» В. Кулика; «Безталанний», «Ткач», «Бурлаки», «Косарі» Я. Щоголева, «Стара ненька» С. Воробкевича, «Убогий» О. Духновича, «Проходан»

Ю. Федьковича, «Старець Микита» І. Подушки та ін.). У цей період сформувалися домінуючі жанрові ознаки даного різновиду лірики: 1) персонаж виступає не стільки приводом для медитації, скільки є самодостатнім об'єктом; 2) персонажеві дається всебічна – соціально-побутова, зовнішньо-писова, психологічна – характеристика, дії його не розвинуті; 3) вірш відзначається стислістю, «тезисністю» викладу попередньої життєвої історії героя (М. Бондар). У поезіях 1870 – 1890-х років ХІХ ст. «персонажна» лірика набула статусу окремого жанрового різновиду, суб'єктом ліричного висловлювання, в якому виступав сам персонаж – бурлака, наймит, заробітчанин, косар, робітник (Я. Щоголів («Бурлаки», «Ткач», «Степ», «Новобранець», «Кравець»), І. Манжура («Старець», «Старий музика», «Обжинки», «На степу», «У хаті», «Билиця», «Щира молитва»), М. Старицький («За лихими владарями», «Бажання», «Весна іде», «Сніги чорніють»), В. Мова-Лиманський (поєми «Ткачиха», «На степи»), П. Грабовський («Робітниківі», «Швачка», «Сироти», «З життя») та ін.

«Персонажна» лірика Б. Грінченка (так само, як і поезії І. Франка, М. Старицького, П. Грабовського, І. Манжури та ін.) тяжіє до відтворення внутрішнього світу героя з народу, тим самим розширюючи ідейно-тематичні та стильові рамки української поезії межі століть. «Хлібороб» та інші твори цього жанрового різновиду позначені демократизмом, оскільки вони наповнені «живими почуттями болю і туги» простої людини й містять співчуття автора до її нещасливої долі. Змістоутворювальна складова «персонажної» лірики підкріплюється викладовою формою від імені дійової особи / форма Ich Erzählung (парубок, дівчина, селянин, наймит, бурлака, косар, орач), латентною присутністю автора, драматизованою діалогічно-монологічною структурою з превалюванням монологічної (монолог-розповідь, монолог-тужіння, монолог-сповідь, монолог-зізнання, монолог-каяття) та характерними мовленнєвими засобами (мовні звороти, лексеми). У поезії Б. Грінченка «Хлібороб» дистанціювання автора від свого персонажа досягається завдяки розповіді від імені рільника, який зворушливо і щиро оповідає про свою тяжку працю на ниві. Образ хлібороба подано в стилізовано-довірливому, інтимному вираженні, але форма народного мовлення, спосіб мислення рільника, реалії образного світу, поняття й уявлення повнокровно моделюють образ селянина.

Таким чином, дослідження громадсько-політичної лірики Б. Грінченка в контексті слов'янської літератури межі століть дає підстави говорити про домінування у творчості українського митця традиційних для вітчизняної літератури моделей громадської поезії. Проте, наявність у творах типологічних паралелей із поезіями провідних чеських та польських авторів увиразнюють актуальність вищезазначеної тематики в слов'янських літературах XIX – XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія чеської поезії. – К.: Худож. літ, 1964. – 587 с.
2. *Безруч П.* Сілезькі пісні. Поезії. – К.: Дніпро, 1970. – 175 с.
3. *Вервес Г.Д.* Владислав Оркан і українська література. – К.: НАН України, 1962. – 186 с.
4. *Голомб Л.* Особа і суспільство в українській ліриці XIX – початку XX ст.. – Львів: Вища шк., 1988. – 146 с.
5. *Грінченко Б.Д.* Твори: В 2 т. – К.: АН УРСР, 1963. – Т.1. – 1963. – 603 с.
6. *Грінченко Б.* Кілька слів про нашу літературну мову // *Зоря.* – 1892. – № 1 (13). – С. 297.
7. *Камінчук О.* Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст. – К.: Пед. преса, 2009. – 352 с.
8. *Погрібний А. Г.* Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Питання ідейно – естетичної еволюції. – К.: Либідь, 1990. – 232 с.
9. *Старицький М. П.* Поетичні твори. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1987. – 576 с.
10. *Ткачук М.П.* Українська поезія останньої третини XIX століття: основні тенденції розвитку й естетична стратегія. – Тернопіль: ГДПУ, 1998. – 80 с.